

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТГА ЎТИШ ВА УНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ АМАЛИЁТИ ТАҲЛИЛИ

Е.Амиров

Шароф Рашидов номидаги Самарқанд давлат университетининг Каттакўргон филиали
Бизнесни бошқариш таълим юналиши 3-босқич талабаси

О.Н.Хайтов

Шароф Рашидов номидаги Самарқанд давлат университетининг Каттакўргон филиали
ассистенти

Аннотация:

мазкур мақолада бугунги кунда дунё аҳолиси 8 миллиарддан зиёдни ташкил этмоқда. Бирлашган миллиатлар ташкилотининг дунё аҳолиси 2050 йилда 9,7 миллиардга, 2100 йилга бориб эса 11 миллиардга етиши борасидаги прогнозлари мавжуд. Натижада эса ресурслар ҳажми тобора камайиб бораётган бир вақтда иқтисодиётнинг бош муаммоси ҳисобланган эҳтиёжларнинг мунтазам ўсишда давом этаётганлиги, яъни иқтисодиётнинг бош муаммоси кўлами тобора кенгайиб бормоқда. Бунга ҳамоҳанг тарзда жаҳондаги иқлим ўзгаришлари билан боғлиқ муаммолар доираси ҳам кенгайишда давом этмоқда.

Таянч сўзлар: яшил иқтисодиёт, тикланувчи энергия, аҳоли сони, инвестициялар, инновациялар, инвестиция фаолиятига таъсир қилувчи омиллар, солиқ концепцияси, солиқ имтиёзлари, савдо ва бож тарифлари.

Бугунги кунда дунё аҳолиси 8 миллиарддан зиёдни ташкил этмоқда. Бирлашган миллиатлар ташкилотининг дунё аҳолиси 2050 йилда 9,7 миллиардга, 2100 йилга бориб эса 11 миллиардга етиши борасидаги прогнозлари мавжуд. Натижада эса ресурслар ҳажми тобора камайиб бораётган бир вақтда иқтисодиётнинг бош муаммоси ҳисобланган эҳтиёжларнинг мунтазам ўсишда давом этаётганлиги, яъни иқтисодиётнинг бош муаммоси кўлами тобора кенгайиб бормоқда. Бунга ҳамоҳанг тарзда жаҳондаги иқлим ўзгаришлари билан боғлиқ муаммолар доираси ҳам кенгайишда давом этмоқда. Натижада бошқа томондан озиқ-овқат хавфсизлиги билан боғлиқ муаммолар кўлами ҳам кенгаймоқда.

Ўзбекистонда ҳам аҳоли сонининг мунтазам ўсиб бораётганлиги, сув танқислиги билан боғлиқ ҳолда қишлоқ хўжалиги соҳаларида муаммоли ҳолатлар юзага келаётганлиги, натижада гўшт, картошка, ёғ маҳсулотлари, шакар маҳсулотлари кабилар импортининг мунтазам ошиб бораётганлиги, энергетик коллапсларга йўл қўймаслик кабилар мамлакатимизда ҳам яшил иқтисодиётга ўтиш жараёнини тобора

жадаллаштиришни талаб қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги маълумотларига кўра “2030 йилга бориб Ўзбекистонга 7 миллиард куб метр сув етишмайди”⁴⁴. Германиянинг Statista таҳлилий статистика компанияси прогнозларига 2040 йилга бориб дунёнинг 44 та мамлакатада экстремал даражада юқори (>80) даражада сув танқислиги кузатилади. Афсуски бу рўйхатда Марказий Осиё давлатлари ҳам мавжуд⁴⁵.

Келтирилган жиҳатлар боис халқаро ташкилотлар ва алоҳида ҳукуматлар томонидан иқлим ўзгаришларига қарши фаол амалий ишлар бошлаб юборилган бўлса, бошқа томондан иқтисодиёт тармоқлари васоҳаларини яшил иқтисодиётга йўналтиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

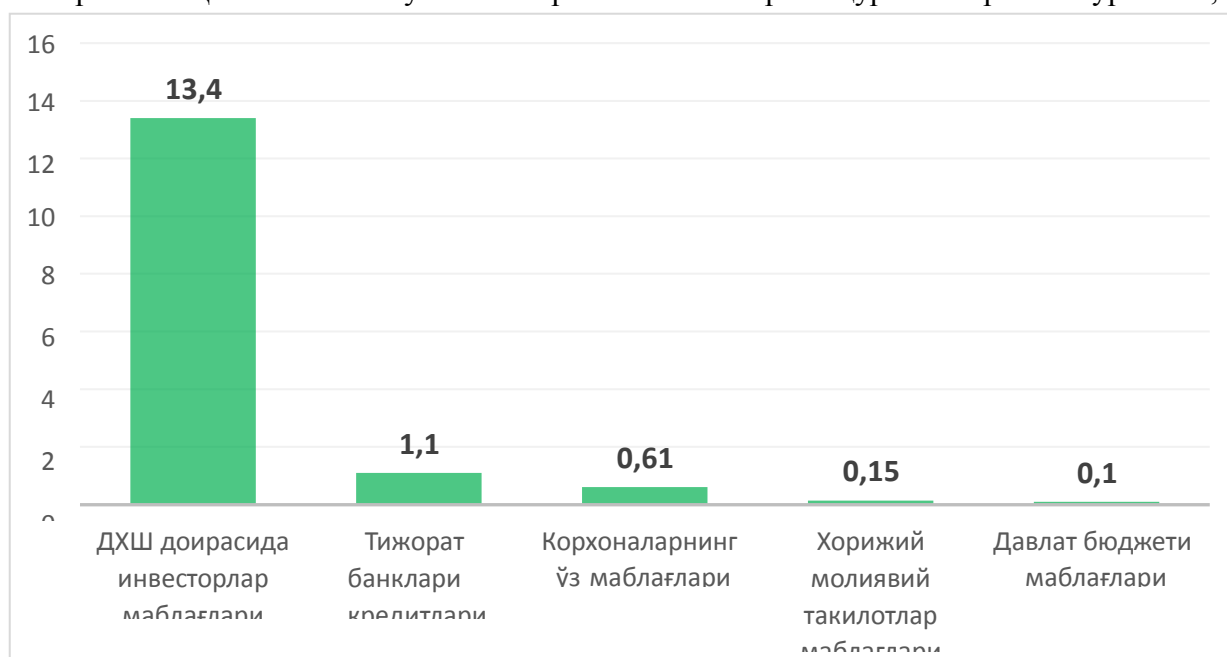
Айнан яшил иқтисодиёт ресурс тежамкорлигига имкон бериш билан бирга аҳоли ўсиши фонида ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш билан бирга турмуш фаровонлиги юксалишига ҳам хизмат қилади.

Бу борада иқтисодиётнинг муҳим бўғини ҳисобланган энергетика тизимини яшил иқтисодиёт принциплари асосида ривожлантириш глобал миқёсда ҳам муҳим аҳамият касб этмоқда. Шу боисдан Ўзбекистон Республикаси Перзеидентининг 2023 йил 16 февралдаги “2023 йилда қайта тикланувчи энергия манбаларини ва энергия тежовчи технологияларни жорий этишни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-57 сонли Қарори ҳам муҳим амалий қадамлардан бўлди. Миллий “иқтисодиётимизда энергия сарфи бошқа давлатлардан 2 баробар юқори”⁴⁶ бўлиб турган бир вақтда яшил энергияга ўтишнинг зарурлигини тақозо этмоқда.

Қайта тикланувчи энергияга жадал тарзда ўтиш иқтисодиёт ва жамият учун икки томонлама самара келтиради. “Қайта тикланувчи энергия манбалари қурилмаларини ўрнатиш, истеъмолчиларни муқобил энергияга ўтказиш ва энергия тежамкор технологияларни жорий қилиш орқали 2023 йилда кўшимча 5 миллиард киловатт-соат электр энергияси ишлаб чиқариш ва 4,8 миллиард метр куб табиий газни иқтисод қилиш”⁴⁷ имконини беради. Натижада бир томондан табиий газ тежаш имконияти ортса, иккинчи томондан ҳавога карбонат ангидрид гази чиқарилиши камаяди.

Энди бевосита яшил энергияга ўтишни молиялаштириш масаласига тўхталиб ўтсак, ушбу мақсадларга жами 15,4 миллиард АҚШ доллари миқдоридagi маблағларни йўналтириш кутилмоқда. Бунда молиялаштириш манбалари қуйидагича (1-расм).

1- расм. Қайта тикланувчи энергия манбалари қурилмаларини ўрнатиш,

истеъмолчиларни муқобил энергияга ўтказиш ва энергия тежамкор технологияларни жорий қилишни молиялаштириш манбалари, млрд АҚШ доллариди⁴⁸

2- Келтирилган 1-расмдан аён бўлмоқдаки, қайта тикланувчи энергия манбалари қурилмаларини ўрнатиш, истеъмолчиларни муқобил энергияга ўтказиш ва энергия тежамкор технологияларни жорий қилишни молиялаштиришда давлат-хусусий шериклик доирасида хусусий инвесторлар маблағлари йўналтириладиган барча маблағларнинг 87 фоизини ташкил этиши кутилмоқда. Бундан ҳам хусусий бизнес ютади, ҳам давлат.

Шунингдек, тижорат банкларининг 1,1 миллиард долларлик кредит маблағлари, 610 миллион долларлик корхоналарнинг ўз маблағлари, 150 миллион долларлик хорижий молиявий ташкилотлар маблағлари ва давлат бюджетидан 100 миллион долларлик маблағлар яшил энергетика мақсадларида йўналтирилиши белгиланган. Алоҳида қайд этиш керакки, бунда давлат бюджети маблағлари бюджет ташкилотларининг яшил энергияга ўтиши учун йўналтирилади.

2023 йилда давлат-хусусий шериклик асосида йирик қувватли қуёш ва шамол электр станцияларини қуриш бўйича 27 лойиҳа амалга оширилиши кутилмоқда. Шунингдек, 2023 йилда давлат-хусусий шериклик асосида йирик қувватли қуёш ва шамол электр станцияларини электр узатиш тармоқларига улаш бўйича лойиҳаларнинг манзилли рўйхати ҳам тасдиқланган. Бунда Давлат-хусусий шериклик асосида қуёш ва фото электр станцияларини қуриш ва ишга тушириш борасидаги лойиҳаларни амалга ошириш учун хорижий компаниялар, хусусан Франция, Хитой, Швейцария, Бирлашган Араб Амирлиги, Саудия Арабистони кабилар компаниялари билан ҳамкорлик йўлга қўйилганлигини алоҳида таъкиллаш лозим (1- жадвал).

1- жадвал Masdar (БАА) ва ACWA Power (Саудия Арабистони) компаниялари томонидан давлат-хусусий шериклик асосида амалга ошириладиган лойиҳалар таҳлили⁴⁹

Станция жойлашуви	Лойиҳа қиймати, млн АҚШ доллариди	Ишга тушириш муддати	Станция қуввати, МВт	
			Жами	2023 йил ишга тушириладиган қисм
Masdar (БАА)				
Самарқанд вилояти Каттакўрғон тумани ФЭС	150	1 навбати — 2023 йил декабрь; тўлиқ — 2024 йилмай	220	100
Жиззах вилояти Ғаллаорол тумани ФЭС	150		220	100
Сурхондарё вилояти Шеробод тумани ФЭС	260	1 навбати — 2023 йил декабрь; тўлиқ — 2024 йил октябрь	457	100
Навоий вилояти Томди тумани ШЭС	600	1 навбати — 2023 йил декабрь;	500	50
		тўлиқ — 2025 йил август		
ACWA Power (Саудия Арабистони)				

Бухоро вилояти Пешку тумани ШЭС	600	1 навбати — 2024 йил декабрь; тўлиқ — 2025 йил май	500	-
Бухоро вилояти Ғиждувон тумани ШЭС	600	1 навбати — 2024 йил декабрь; тўлиқ — 2025 йил май	500	-
Қорақалпоғистон Республикаси Қораўзак тумани ШЭС	107	1 навбати — 2025 йил май; тўлиқ — 2024 йил август	100	-

Бугунги кунда Бирлашган Араб Амирлигининг Masdar компанияси томонидан 1,16 миллиард АҚШ долларига тенг 4 та лойиҳа давлат-хусусий шериклик шартлари асосида амалга ошириб келинмоқда. Мазкур лойиҳаларнинг биринчи навбати жорий 2023 йил декабрда ишга тушиши кутилмоқда. Саудия Арабистонининг ACWA Power компанияси томонидан эса 1,307 миллиард АҚШ долларига тенг 3 та лойиҳа ҳам худди шундай шартлар асосида амалга ошириб келинмоқда. Бунда ишлаб чиқарилган электр энергияси давлат томонидан кафолатли сотиб олиниши белгиланганлигини алоҳида қайд этиб ўтишимиз лозим.

Masdar компанияси Ўзбекистондаги лойиҳаларни амалга ошириш учун халқаро молия институтларидан кредит маблағлари жалб қилиб келмоқда (2- жадвал).

2- жадвал

Masdar компанияси томонидан Самарқанд (220 MVt), Жиззах (220 MVt), Сурхондарё (457 MVt) вилоятларида қуёш фото электр стацияларини қуриш лойиҳалари бўйича олинган кредит маблағлари

№	Молиялаштираётган банк	Молиялаштириш ҳажми, млн АҚШ доллариди
1.	Осиё инфратузилма инвестиция банки	83,6
2.	Европа инвестиция банки	83,6
3.	Европа тикланиш ва тараққиёт банки	205
4.	Осиё тараққиёт банки	102
	Учта лойиҳа бўйича жами	474,2

Ўзбекистонда амалга ошириладиган лойиҳалар учун маблағлар Masdar компанияси томонидан халқаро молия институтларидан жалб қилинаётганлигини таъкидлашимиз лозим. Бунда Ўзбекистон томонининг мажбурияти давлат-хусусий шериклик нуқтаи назаридан кафолатла сотиб олиниши ўзида намоён қилади.

Мамлакатимизда тижорат банклари томонидан ҳам қуёш панелларисотиб олиш учун фаол тарзда кредитлар ажратилмоқда (3-жадвал).

3- жадвал

Тижорат банклари томонидан 2023 йил давомида 1 апрелга қадар қуёш панеллари сотиб олиш учун ажратилган кредитлар⁵⁰

№	Банк номи	Жами ажратилган кредитлар		Тадбиркорлик субъектларига ажратилган кредитлар			Аҳоли хонадонларига ажратилган кредитлар		
		сони	Млрд сўмда	сони	Млрд сўмда	қуввати (кВт)	сони	Млрд сўмда	қуввати (кВт)
Жами		2 795	227,6	91	160,3	12 390	2 704	67,3	6 039
1	Ўзмилийбанк	7	81,4	6	81,4	655	1	0,03	3
2	Ўзсаноатқурилишбанк	364	35,7	4	25,6	7 500	360	10,1	905
3	Асака банк	52	12,5	1	11,4	1 138	51	1,1	107
4	Агробанк	369	16,7	25	7,3	734	344	9,4	821
5	Ипотека банк	143	15,6	4	12,5	55	139	3,1	278
6	Халқ банки	872	18,6	10	1,1	140	862	17,4	1 619
7	Қишлоқ қурилиш банк	209	6,3	4	1,1	56	205	5,3	504
8	Микрокредитбанк	733	24,2	10	4,5	467	723	19,8	1 755
9	Турон банк	3	3,9	3	3,9	385	0	0,00	0
10	Алоқа банк	4	1,8	4	1,8	176	0	0,00	0
11	Ҳамкорбанк	2	0,1	1	0,1	5	1	0,0	2
12	Ипак Йўли банк	6	1,8	2	1,6	405	4	0,1	14
13	Капитал банк	4	0,7	4	0,7	207	0	0,0	0
14	Даврбанк	1	2,0	1	2,0	220	0	0,0	0
15	Азия Альянс банк	21	4,6	7	3,6	71	14	1,0	31
16	Универсалбанк	1	0,3	1	0,3	20	0	0,00	0
17	Гарант банк	4	1,6	4	1,6	156	0	0,00	0

Бугунги кун амалиётида яшил иқтисодиётга ўтишда яшил кредитлардан ташқари яшил молиялаштиришнинг бошқа кўплаб инструментлари ҳам қўлланилмоқда. Жумладан, яшил ва кўк облигациялар, яшил суғурта, яшил бюджети, яшил сукук кабилар шулар жумласидандир. 2022 йилда яшил облигациялар эмиссияси 1 триллион АҚШ долларидан ошган бўлса, 2025 йилда 5 триллион АҚШ долларига етиши кутилмоқда. Мамлакатимизда ҳам бу борада амалий ишларни бошлаш лозим. Ўзбекистонда яшил энергетика лойиҳаларини амалга ошираётган Саудия Арабистонининг ACWA Power компанияси ҳам бу борада 2021 йилда 747 миллион АҚШ доллари миқдори эквивалентида сукук эмиссия қилганлигини алоҳида қайд этилганлигини таъкидлаш лозим. Шунингдек яшил иқтисодиётни молиялаштиришда суверен ва корпоратив сукук билан бир вақтда хорижий мамлакатларда суверен яшил сукук ва корпоратив яшил сукук муваффақиятли жойлаштиришдан фаол фойдаланилмоқда.

Энергия ислохотини жадаллаштириш, бунда энергиядан тежаб фойдаланишга рағбатлантирувчи механизмларни жорий этиш лозим. Мамлакатимизда энергия сарфи кескин юқори шароитда тезкор амортизацияга ҳам рухсат беришимиз лозим. Чунки технологияларнинг мунтазам янгиланиб бориши бир томондан самарадорликни оширса, иккинчи томондан энергия сарфини камайтиради. Бу борада Сингапурнинг технологик ва

яшил таракқиёти ҳар томонлама ўрганишга арзигулик.

Умуман, яшил молиялаштириш кўламини ошириш яшил иқтисодиётга ўтишнинг жадаллашувига хизмат қилади. Шу боисдан ҳам юқоридагиларга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. 2019 йил 25 декабрь. ЎРҚ-598.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги “Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида”ги Фармони.
3. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. - Т.: Молия, 2010. -324 б.
4. Раимжоновна М.А. Эркин иқтисодий ҳудудларга инвестицияларни жалб қилиш: назарий асослари, ҳозирги ҳолати ва истиқболлари. Монография. Т.: Extremum-press, 2013. -176 б.